

| Araştırma Makalesi / Research Article |

Lise Öğrencilerinde Değerler, Sosyal Dışlanma ve Akran Baskısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Investigation of the Relationships Between Values, Ostracism and Peer Pressure Among High School Students

Osman Hatun¹, Füsün Ekşi²

Anahtar Kelimeler

değerler
sosyal dışlanma
akran baskısı
ergenlik

Keywords

values
ostracism
peer pressure
adolescence

Başvuru Tarihi/Received

27.01.2020

Kabul Tarihi /Accepted

13.06.2020

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin değer yönelimleri, ile sosyal dışlanma ve akran baskısı arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın katılımcıları, 192'si (%49) kadın ve 203'ü (%51) erkek olmak üzere toplam 395 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aşamasında kişisel bilgi formu, Schwartz Değerler Ölçeği, Ergenler İçin Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Akran Baskısı Ölçeğinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson momentler çarpımı korelasyonu ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre sosyal dışlanma ile akran baskısı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu; değerler (başarı, öz-yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, gelenek, uyum ve güvenlik) ile sosyal dışlanma ve akran baskısı arasında anlamlı ve negatif yönde ilişkiler görülmüştür. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre değerlerin sosyal dışlanma değişkenindeki toplam varyansın %19'unu açıkladığı; öz-yönelim ve güç değerlerinin sosyal dışlanmayı anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Ayrıca değerlerin akran baskısı değişkenindeki toplam varyansın %39'unu açıkladığı ve sırasıyla öz-yönelim, uyum, uyarılma, evrenselcilik ve güç değerlerinin akran baskısını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Son olarak, öz-yönelim değerinin hem sosyal dışlanmanın hem de akran baskısının en güçlü yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Abstract

The purpose of this study is to investigate the relationships between value orientations, ostracism, and peer pressure among high school students. The sample of the study consisted of 395 high school students including 192 (%49) female and 203 (%51) male. Personal information form, Schwartz Values Scale, The Ostracism Experiences Scale for Adolescents, and Peer Pressure Scale were used as data collection tools. In order to examine the objectives of the study, Pearson Product-Moment Correlation, and Multiple Linear Regression Analysis were used to analyze the data. Correlation analysis indicated a significant and positive relationship between ostracism and peer pressure; a significant, and negative relationships between values (achievement, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity and security), and ostracism and peer pressure. According to the results of multiple regression analysis, the values explained 19% of the total variance in the ostracism variable, and respectively self-direction and power values predicted peer pressure significantly. In addition, the values explained 39% of the total variance in the peer pressure variable, and respectively self-direction, conformity, stimulation, universalism and power values predicted peer pressure significantly. Finally, self-direction is the strongest value in predicting both ostracism and peer pressure.

¹ Sorumlu Yazar, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, İstanbul, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0001-8408-7286>

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, İstanbul, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0001-5741-2725>

Introduction

Relationships and interactions in the peer group are seen as an important component of adolescents' socialization and identity acquisition process (Clasen, & Brown, 1985; Erikson, 1968; Laible, 2007; Sullivan, Farrell, & Kliewer, 2006). Due to the needs such as belonging, acceptance and attachment coming with adolescence period, young people are under the influence of peer groups (Aydın, 1999). Therefore, adolescents may sometimes display undesirable behaviors or feel the need to change their behavior in order to adapt to peer groups or because of peer pressure (Prinstein, Brechwald & Cohen, 2011). Peer pressure is the pressure that the individual sees from his peers, which causes her/him to do or avoid something unintentionally (Clasen & Brown, 1985). Another phenomenon that adolescents may encounter in their relationships with their peers is ostracism. The phenomenon of ostracism prevents adolescents from developing healthy relationships with their environment or the desire to belong to a group (Leets, & Sunwolf, 2005; Santrock, 2003). The concept of ostracism is defined as the neglect, exclusion or rejection of adolescents in their relationships and interactions with their peers (Williams, 2011), and ostracism is seen more during adolescence, which is a more sensitive period in social terms (Eisenberger et al., 2006). It is emphasized that individuals' value orientations play a significant role in social relations and behavior styles in social settings (Grusec & Kuczynski, 1997; Roccas & Sagiv, 2010). Expressed values which are the cognitive representations of the individual's needs or requirements, (Schwartz, 2012) affect the way individuals perceive and interpret the world, culture, social relationships and interactions they live in, and motivate the individual's behavior in goal achievement (Benish-Weisman, 2015; Verplanken & Holland, 2002). Therefore, the purpose of this study is to examine the relationships between high school students' value orientation, and ostracism and peer pressure.

Method

In this study, a correlational design was used to examine the relationships between the values, ostracism and peer pressure. Participants of the study consist of 395 high schools students and determined by convenience sampling method. As the data collection tools, "The Ostracism Experience Scale for Adolescents" developed by Gilman et al., (2013) and adapted to Turkish by Akın, Uysal and Akın (2016), and "Peer Pressure Scale" developed by Kıran-Esen (2003), and "Schwartz Values Scale- (SVS)" developed by Schwartz (1992) and adapted to Turkish by Kuşdil and Kağıtçıbaşı (2000) were used. In the study, Pearson moments correlation analysis was used to calculate the relationships between value orientation, ostracism, and peer pressure. Multiple linear regression analysis was used to determine the effect of high school students' value orientation on ostracism and peer pressure scores. It is emphasized that some assumptions should be met for multiple linear regression analysis (Büyüköztürk, 2019). In this study, before moving to multiple linear regression analysis; the multivariate normal distribution, a linear relationship between dependent and predictive variables, and the absence of multicollinearity problems between independent variables were investigated, and as a result of the preliminary analyzes, it was found that the assumptions required for multiple regression analysis were met.

Result and Discussion

According to the findings obtained from this study, there were positive and significant correlations between ostracism and peer pressure scores. Among the dependent variables of the study, ostracism and peer pressure scores, and values (achievement, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, and security) are negative correlations; there were positive and low-level significant correlations between peer pressure and hedonism value. In the regression model, in which the values included in the SVS related to predicting ostracism scores were handled together, it was observed that approximately 19% of the total variance in the ostracism scores was explained. In addition, self-direction and power values were found to be significant predictors of ostracism scores. In the regression model in which the values included in the SVS related to predicting peer pressure scores were handled together, it was found that approximately 39% of the total variance in the peer pressure scores were explained and the values of self-direction, conformity, stimulation, universalism, hedonism, and power were significant predictors on the peer pressure scores. It was concluded that the self-direction value is the strongest predictor of both ostracism and peer pressure scores.

No studies have been found in the literature examining the relationships between values, ostracism and peer pressure. However, there have been several studies associated with the variables of this study. In studies conducted in the sample of secondary and high school students, negative and significant relationships were found between cyber victimization and human values such as responsibility, respect, tolerance (Büyükyıldırım & Dilmaç, 2015; Metli, 2017), friendship, peacefulness and honesty (Büyükyıldırım & Dilmaç, 2015). The sub-dimensions of the Human Values Scale used in these studies including respect, tolerance, and peacefulness have similar perspectives with the present study's values of universalism and conformity. Therefore, it can be said that the results of previous studies partially overlap with the findings of this study. Negative peer relationships such as ostracism and peer pressure negatively affect the well-being and happiness levels of adolescents. In previous studies with adolescents, negative relationships were found between ostracism and subjective well-being (Büyükcebeci, & Deniz, 2017), and peer pressure and happiness levels (Sangeetha, & Chetan, 2015). In the study of Sagiv and Schwartz (2000), positive significant relationships have been found between positive well-being and achievement, self-direction, and stimulation values while positive well-being and tradition values relationship found to be negatively significant. In the study of Telef, et al. (2013) with undergraduate students, positive relationships were found between psychological well-being and achievement, self-direction, hedonism, universalism, benevolence, conformity, and security value, and it was stated that the values of hedonism and universalism were predicted psychological well-being significantly. When the above studies are evaluated, it can be said that the results regarding the relations between subjective and psychological well-being levels and self-direction, conformity and universalism values partially overlap with the findings of this study.

Consequently, it was observed that there were significant relationships between adolescents expose to negative peer interactions such as ostracism and peer pressure in their relationships with their peers and their value orientation. Therefore, it is thought that the results obtained from this research will make an important contribution to the literature in terms of revealing the relationships between values, ostracism and peer pressure, and the role of values in adolescents' social relations. Also the findings of this study emphasize the importance of including values in the experimental studies planned to develop positive peer relationships. In addition, it is expected that the results of this study will support values education studies for adolescents, preventive psychological counseling and guidance studies for ostracism and peer pressure.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, araştırmacılar tarafından üzerinde en çok çalışılan, psikolojik ve fizyolojik değişimlerin olduğu, hızlı büyüme ve olgunlaşmanın yaşandığı bir gelişim dönemidir (Morgan, 2015; Yavuzer, 1999; Zimmer-Gembeck ve Collins, 2003).). Bununla birlikte ergenlik, benlik kavramıyla yakından ilişkili olan ahlaki ilke ve değerlerin tam olarak bütünleşmesine yol açan soyut düşünme becerilerinin geliştiği, akran ilişkilerinin yoğunlaştığı, toplumun değerlerinin özümsemiği, sosyalleşmenin gerçekleştiği kritik bir dönem olarak da görülmektedir (Clasen ve Brown, 1985; Hardy ve Carlo, 2011; Kulakzioğlu, 2015; Paciello, Fida, Tramontano, Cole ve Cerniglia, 2013). Kendini değerli ve güvende hissetmesi, kabul edilme ve onaylanma ihtiyaçlarının karşılanması açısından akran grupları ergenler için son derece önemlidir. Akran grupları, ergenlerin sosyal yeterliliklerini geliştiren çeşitli ilişkileri deneyimlemeleri ve içinde yaşadıkları toplumun normları anlamaları açısından önemlidir. Bir akran grubuna ait olmak, ergenlik çağının başlarında önemli bir gelişimsel görev olarak ortaya çıkmaktadır (Horn, Daddis ve Killen, 2008; Kulakzioğlu, 2015)

Akran grubundaki ilişki ve etkileşimler, ergenlerin sosyalleşme ve kimlik duygusu kazanma sürecinin (Erikson, 1968) önemli bir bileşeni olarak görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2015). Ergenlikle birlikte artan aidiyet, kabul görme ve bağlanma gibi ihtiyaçlar nedeniyle gençler, akran gruplarının etkisi altında kalmaktadırlar (Aydın, 1999). Ergenlerin arkadaş çevresi, ilgi alanları ve kıyafet tarzı onu hızlı bir şekilde bir akran grubuna bağlar. Bu nedenle ergenler, bazen akran gruplarına uyum sağlamak için ya da akran baskısı nedeniyle istenmeyen davranışlar sergileyebilir ya da davranışlarını değiştirme ihtiyacı hissedebilir (Prinstein, ve ark., 2011). Akran grubu ilişkilerinin bir bedeli olarak görülen akran baskısı (peer pressure), bireyin istemeden bir şeyler yapmasına ya da bir şeyler yapmaktan kaçınmasına neden olan akranlarından gördüğü baskı (Clasen ve Brown, 1985) veya akran gruplarının bir şey yapmak için bireye ısrar etmesi veya onu cesaretlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Santor, Messervey ve Kusumakar, 2000). Alanyazında çoğunlukla akran baskısının olumsuz yanları vurgulansa da akademik başarı, istenmeyen davranışlardan uzak durma, hedef belirleme gibi bireyler üzerindeki olumlu etkilerinden de bahsedilmektedir (Baxter, 2007; Clasen ve Brown, 1985; Prinstein ve ark., 2011). Alanyazın incelendiğinde, erkeklerin kızlara göre daha fazla akran baskısını deneyimledikleri (Coşkun ve Kurnaz, 2009; Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005; Pearl, Brayn ve Herzong, 1990; Yıldırım, 2007), akran baskısı ile benlik saygısı (Coşkun ve Kurnaz, 2009; DeRosier ve Marcus 2005) ve okul başarısı (Kıran-Esen, 2003) arasında negatif; depresyon (Beran ve Violato, 2004) ve yalnızlık düzeyleri (Yıldım, 2007) arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca ergenlerde risk alma davranışları (Beyaz, 2004; Kıran-Esen, 2002; Pearl ve ark., 1990), madde kullanımının akran baskısıyla ilişkili olduğu (Hendricks, Savahl ve Florence, 2015), akran baskısı puanları yüksek olan bireylerin problem çözümünde aceleci davrandıkları görülmüştür (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005).

Ergenlerin akranlarıyla olan ilişkilerinde karşılaşabilecekleri diğer bir olgu ise sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanma olgusu, ergenlerin çevresiyle sağlıklı ilişkiler geliştirmesini veya bir gruba ait olma isteğini engellemektedir (Leets ve Sunwolf, 2005; Santrock, 2003). Sosyal dışlanma (ostracism) kavramı, ergenlerin akranlarıyla ilişki ve etkileşimlerinde önemsenmemesi, görmezden gelinmesi, dışlanması veya reddedilmesi olarak tanımlanır ve genellikle bir açıklama veya belirgin bir davranış olmadan ortaya çıkar (Williams, 2011; Williams ve Nida, 2009). Ostracism genellikle "kişi görmezden gelinirken ve dışlanırken devam eden bir tepki dizisi olarak karakterize olan bir süreç" olarak görülmektedir (Williams, 2007b, s. 429). Farklı yaş, grup ve ortamlarda yaşanan güçlü bir olgu olsa da (Williams, 2011) sosyal açıdan daha hassas bir dönem olan ergenlik döneminde sosyal dışlanmanın daha fazla görüldüğü vurgulanmaktadır (Eisenberger ve ark., 2006). Sosyal dışlanmaya maruz kalan ergenlerin benlik saygısı, kontrol duygusu, gruba aidiyet ve anlamlı bir varoluş gibi temel gereksinimleri engellenmektedir (Baumeister ve Leary 1995; Santrock, 2003; Williams, 2007a, 2011). Bu nedenle sosyal dışlanma deneyiminin zorbalığa kıyasla bireyler üzerinde daha fazla olumsuz etkiye sahip olabileceği ifade edilmektedir (Williams, 2007b, 2011; Williams ve Nida, 2009). Zorbalık davranışı ve zorbalığın birey üzerindeki etkileri gözlenebilir ve zorbalık durumunda olumsuz da olsa bireyler arasında bir etkileşim söz konusudur. Sosyal dışlanmada ise kişi yok sayılır, dışlanır. Sosyal dışlanma birey üzerinde görünür bir iz bırakmaz, ancak psikolojik ve duygusal bir acı bırakır (Nansel ve ark., 2001; Williams ve Nida, 2009). Ayrıca beyin görüntüleme cihazlarının (fMRI) kullanıldığı çalışmalarda acı ve sosyal dışlanma deneyimi esnasında beyindeki aynı bölgelerin aktif olduğu ifade edilmektedir (Eisenberger ve ark., 2006; Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003). Sosyal dışlanma, genellikle sosyal onay alma, sosyal kabul ve dahil olma olasılığını artıracak davranışlarda değişikliklere yol açabilir (Williams, 2007a). Alanyazın incelendiğinde sosyal dışlanma ile öfke, üzüntü (Williams, 2007a, 2007b), yalnızlık (Büyükcebeci ve Deniz, 2017; Witvliet, Brendgen, Van Lier, Koot ve Vitaro, 2010), depresyon ve yetersizlik duyguları (Witvliet ve ark., 2010), saldırganlık (Sebastian, Viding, Williams ve Blakemore, 2010) ve olumsuz sosyal davranışlar (Coyne, Gundersen, Nelson ve Stockdale, 2011; Dixon, 2007) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere ergenlerin kimlik gelişimi, olumlu sosyal ilişkiler göstermeleri, sevme, sevilme, ait olma, kabul edilme, kontrol duygusu ve anlamlı bir varoluş gibi ihtiyaçlarının karşılanması açısından akranlarıyla olan ilişkileri önemli görülmektedir. Sosyal ilişkilerde ve sosyal ortamlardaki davranış biçimlerinde bireylerin değer yönelimlerinin önemli rolü olduğu vurgulanmaktadır (Grusec ve Kuczynski, 1997; Roccas ve Sagiv, 2010). Bireyin ihtiyaç veya gereksinimlerinin bilişsel temsilleri olan ifade edilen değerler (Schwartz, 2012), bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı, kültürü, sosyal ilişki ve etkileşimleri algılama ve yorumlama biçimlerini etkilemekte ve hedefe ulaşmada bireyin davranışlarını motive etmektedir (Verplanken ve Holland, 2002). Değerler, bireyin dikkatini belli davranışlara yönelterek sosyal çevrenin ve etkileşimlerin anlaşılmasını sağlar. Örneğin; güç elde etmeye yönelik değer yönelimi, ergenlerin dikkatini saldırganlık içeren ipuçlarına çekerek onların bu ipuçlarını saldırganca yorumlamasına ve dolayısıyla da saldırganlık içeren davranışlar sergilemelerine neden olabilir (Benish-Weisman, 2015). Bireyin tercih, tutum ve davranışlarını belirlerken kılavuz olarak kullandığı değerler, hangi davranış ya da hedefin bireysel veya toplumsal olarak istenir olduğunu gösteren inançlardır (Güngör, 1993; Rokeach, 1973; Schwartz, 2012). Bacanlı'ya (2017) göre ise değerler,

bireye gelecekteki davranışlarının yönünü göstermekle birlikte başkalarına da bireyle ilgili bilgi vererek davranışlarının öngörülmesine imkân sunmaktadır.

Değerlerin evrensel yönünü vurgulayan Schwartz (2012, s. 3-4), alanyazındaki yaklaşımlarından hareketle değerlerin temel özelliklerini şöyle özetlemektedir; (i) Birbirine bağlı ve birbirini etkileyen inançlardır; (ii) davranışı motive eden arzulan amaçlarla ilişkilidir; (iii) belirli eylem ve durumları aşar; (iv) eylemler, politikalar, kişiler ve olayların seçiminde veya değerlendirilmesinde rehberlik eden standartlar; (v) göreceli olarak önem derecesine sahiptir; (vi) birden fazla değer göreceli önemi, eylemi ya da davranışı yönlendirir. Bireyin değer yönelimleri ya da tercihleri söz konusu olduğunda, o kişinin yaşamında kendisi için neyin (güvenlik, başarı, haz, bağımsızlık) önemli olduğu da söz konusu olur. Schwartz'ın ortaya koyduğu modelde "Özaşkınlık - Özgenişletim (Self Transcendence – Self Enhancement)" ve "Yeniliğe Açıklık – Muhafazakarlık ((Openness to Change - Conservation)" olmak üzere değer sistemini oluşturan iki motivasyonel boyut bulunmakta ve bu boyutlar birbiriyle ilişkili olarak açıklanmaktadır. Özaşkınlık, evrenselcilik ve iyilikseverlik değerlerini; Özgenişletim ise, güç ve başarı değerlerini içermektedir. Özaşkınlık ucunda kişi başkalarına iyilik yapmayı önemserken, Özgenişletim ucunda ise kişi, kendini genişletme ve tahakküm kurmaya önem vermektedir. Bireyin yeni yaşantılara açık olduğunu gösteren Yeniliğe Açıklık boyutu, öz-yönelim, uyarılma ve hazcılık değerlerinden oluşmaktadır. Muhafazakarlık boyutu ise geleneksellik, uyum ve güvenlik değerlerini içermektedir (Sagiv ve Schwartz, 2000; Schwartz, 2012).

Tablo 1. Schwartz'ın modelindeki değerler ve açıklamaları*

Değerler	Değerlerin Açıklaması
Güç	Sosyal statü ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol veya egemenlik kurma.
Başarı	Sosyal ölçütlere göre yeterli kişisel başarı yönelimi.
Hazcılık	Kendisi için zevk ve duyuşsal doyum arayışı.
Uyarılma	Hayatta heyecan ve yenilik arayışı.
Öz-yönelim	Bağımsız düşünme ve kendi davranışlarını seçme ve keşfetme eğilimi.
Evrenselcilik	Bütün insanlar ve doğaya yönelik anlayışlı, hoşgörülü ve minnettar olma, insanlar ve doğanın refahını gözetme.
İyilikseverlik	Yakın olan kişilerin esenliğini koruma ve güçlendirme.
Geleneksellik	Geleneksel kültürün veya dinin kendine sağladığı geleneklere ve anlayışlara saygı ve bağlılık.
Uyum	Başkalarını üzebilecek, onlara zarar verebilecek ve sosyal normları ihlal edecek eylem, eğilim ve dürtüleri kısıtlamak.
Güvenlik	Toplum, benlik ve ilişkiler için güven, uyum ve düzen arayışı.

*Sagiv ve Schwartz'dan (2000, s. 179) uyarlanmıştır.

Lise öğrencilerinde değer yönelimleri, sosyal dışlanma ve akran baskı arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışmada Schwartz'ın değer modeli kullanılmıştır. Çünkü Schwartz'ın evrensel değerleri tespit etme üzere yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya koyduğu değer modeli, 1991 yılından günümüze kadar değerler üzerine yapılan çalışmalarının belkemiğini oluşturduğu, ortaya koyduğu modelin birçok kültürde test edildiği ve dolayısıyla bu değerlerin evrensel nitelik taşıdığı belirtilmektedir (Bacanlı, 2017). Ergen ve/veya yetişkin örnekleminde değerler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde bireylerin değer yönelimleri ile öznel iyi oluş (Sagiv ve Schwartz, 2000), çatışma çözme becerileri (Sarı, Sarı ve Ötünç, 2008), olumlu ve antisosyal ergen davranışları (Padilla-Walker ve Carlo, 2007), saldırganlık (Benish-Weisman, 2015), geleneksel ve sanal zorbalık (Menesini, Nocentini ve Camodeca, 2013), narsistik kişilik (Güngör, Ekşi ve Arıca, 2012), sosyal kaygı (Baş ve Dilmaç, 2019), ahlaki düşünce, ahlaki uzaklaşma ve yardım eğilimi (Paciello ve ark., 2013) gibi değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Alanyazında ergenlerin değer tercihleriyle ile sosyal dışlanma ve akran baskısı arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak ergenlerin değer yönelimleri davranışlarını motive etmekle birlikte akranlarıyla olan sosyal ilişki ve etkileşimlerini de etkilemektedir. Dolayısıyla ergenlerin değer yönelimlerinin, akranlarıyla olan ilişkilerinde sosyal dışlanma ve akran baskısına maruz kalma deneyimlerini de etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin değer yönelimleri ile sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma sürecinde aşağıdaki soruların yanıtı aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin değer yönelimleri ile sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Lise öğrencilerinin değer yönelimleri, sosyal dışlanma puanlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
3. Lise öğrencilerinin değer yönelimleri, akran baskısı puanlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışmada lise öğrencilerinde değer yönelimleri, sosyal dışlanma ve akran baskısı değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, en az iki değişken arasındaki birlikte değişimi ya da bu değişimin derecesini belirlememize yardımcı olur (Karasar, 2010). Araştırmanın bağımsız değişkeni lise öğrencilerinin değer yönelimleri, bağımlı değişkenleri ise sosyal dışlanma ve akran baskısı olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları, İstanbul ili Fatih ilçesindeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören ve uygun örnekleme (convenience) yöntemiyle belirlenen 395 öğrenciden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 17.03 (ss=0.61) olan katılımcıların %49'u (192)

kadın ve %51'i (203) ise erkektir. Çalışma grubunun %17'si (67) 16 yaşında, %63.3'ü (250) 17 yaşında, %19.7'si (78) ise 18 yaşındadır. Katılımcıların %7.1'inin (28) kardeşi yokken, %24.6'sının (97) bir kardeşi, %23.5'inin (93) iki kardeşi, %44.8'inin (177) ise en az 3 kardeşi bulunmaktadır. Algılanan gelir düzeyi açısından veriler incelendiğinde, katılımcıların %9.9'u (39) alt, %77.5'i (306) orta ve %12.7'si (50) ise yüksek gelir düzeyinde olduklarını belirtmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan ergenlerin sosyal ortamlarda kabul edilme veya dışlanma durumlarına ilişkin algılarını belirlemek için Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği (ESDÖ), ergenlerin maruz kaldıkları akran baskısını belirlemek için Akran Baskısı Ölçeği (ABÖ), araştırmanın bağımsız değişkeni olan ergenlerin değer yönelimlerini belirlemek için Schwartz Değerler Ölçeği (SDÖ) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Gilman ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen ESDÖ, Türkçeye Akın ve arkadaşları (2016) tarafından uyarlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analiz sonuçlarına göre, önemsenmeme ve dışlanma alt boyutlarından ve 11 maddeden oluşan ölçeğin uyum değerlerinin iyi düzeyde olduğu saptanmıştır ($\chi^2 = 80.64$, $sd = 41$, $RMSEA = .056$, $NFI = .96$, $NNFI = .97$, $IFI = .98$, $RFI = .95$, $CFI = .98$, $GFI = .95$ ve $SRMR = .048$). Ölçeğin madde faktör yükleri .71 ile .88 arasında değişmektedir. Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayıları önemsenmeme için .93, dışlanma için .90 ve toplam puan için .89 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada ESDÖ toplam puan iç tutarlılık kat sayısı .88 olarak bulunmuştur. 5'li likert tipinde (1. Hiçbir zaman, 5. Her zaman) kodlanan ESDÖ'den alınan puanların yüksek olması, sosyal dışlanma algısının yüksek olduğunu göstermektedir (Akın ve ark., 2016).

Kıran- Esen (2003) tarafından geliştirilen ABÖ, 5'li likert tipinde (1 Hiçbir zaman- 5 Her zaman) kodlanmakta ve 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, akran baskısının yüksek olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, iki boyuttan oluşan ABÖ'nün direkt akran baskısı boyutunun toplam varyansın %27.03'ünü açıkladığı ve faktör yüklerinin .31 ile .77 arasında değiştiği, dolaylı akran baskısı boyutunun toplam varyansın %13.50'sini açıkladığı ve faktör yüklerinin .37 ile .61 arasında değiştiği ve ABÖ'nün alt boyutlarının tamamının ise toplam varyansın %40.53'ünü açıkladığı görülmüştür. ABÖ'nün güvenilirliği için yapılan analizler sonucunda, Cronbach Alpha içtutarlılık katsayısı direkt akran baskısı boyutunda .89; dolaylı akran baskısı boyutunda .82 ve ölçeğin toplam puanı için ise .90 olarak saptanmıştır. Test-tekrar test korelasyon değerleri, direkt akran baskısı boyutu için .74, dolaylı akran baskısı boyutu için .79 ve ölçeğin tamamı için ise .82'dir (Kıran-Esen, 2003). Mevcut çalışmada ise ABÖ'nün toplam puan içtutarlılık kat sayısı .93'tür.

Schwartz (1992) tarafından geliştirilen SDÖ, 56 değerden ve 10 alt boyuttan oluşmaktadır. Schwartz'ın daha sonraki çalışmalarında "ayrılık" değeri iki ayrı madde olarak ifade edilmiş (özel yaşam, isteklerine düşkün olmak) ve böylelikle SDÖ'deki değer sayısı 57'ye yükselmiştir (Perrinjaquet ve ark., 2005'ten akt., Karalar ve Kiracı, 2010). Kuşdil ve Kağıtçıbaşı'nın (2000) yaptığı çalışmada SDÖ, üç uzman tarafından İngilizce'den Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada SDÖ'nün güvenilirlik katsayılarının .51 ile .77 arasında değiştiği (güç .75, başarı .66, hazcılık .54, uyarılma .70, evrenselcilik .77, iyilikseverlik .76, öz-yönelim .69, geleneksellik .63, uyum .51, güvenlik .59) görülmüştür. Bu araştırmada ise SDÖ güvenilirlik kat sayılarının .55 ile .81 arasında değiştiği (güç .59, başarı .77, hazcılık .66, uyarılma .55, öz-yönelim .72, evrenselcilik .81, iyilikseverlik .81, geleneksellik .65, uyum .69 ve güvenlik .76) saptanmıştır. Ölçeği dolduran bireylerden, SDÖ'de yer alan değerleri kendileri açısından önem derecesine göre (en düşük 1, en yüksek 7 olacak şekilde) puanlamaları istenmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2018 yılının nisan ve mayıs aylarında toplanmıştır. Uygulama yapılacak olan liselerin okul müdürleri ve psikolojik danışmanları araştırma hakkında bilgilendirilmiştir. Belirlenen tarihlerde, araştırmaya katılmaya istekli olan öğrencilere veri toplama araçları uygulanmıştır. Katılımcıların veri toplama araçlarını içtenlikle yanıtlamaları için, araştırmacı uygulamadan önce kendisini öğrencilere tanıtmış, araştırmanın konusu, amacı ve kimlik bilgilerinin gizli kalacağına ilişkin bilgi verilmiştir. Çalışmaya katılan tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Katılımcıların veri toplama araçlarını yaklaşık olarak 35 dakikada cevapladıkları görülmüştür.

Verilerin Analizi

Veri toplama araçları uygulandıktan sonra cevap kağıtları kontrol edilmiş, eksik veya birden fazla seçenek işaretlenmiş olan cevap kağıtları analizlere dahil edilmemiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizleri, SPSS 21.0 for Windows paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada değer yönelimi, sosyal dışlanma ve akran baskısı arasındaki ilişkilerin hesaplanmasında Pearson momentler çarpım korelasyon tekniği kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları üzerindeki etkisini saptamak için ise çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi için öncelikle bazı varsayımların karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır (Büyüköztürk, 2019). Çok değişkenli normal dağılım varsayımı için araştırmanın verilerine ilişkin Mahalanobis değerleri incelenmiş (Büyüköztürk, 2019), χ^2 ölçüt değerinin üstünde ve $p < .001$ düzeyinde Mahalanobis uzaklık değerine sahip aykırı değerlerin görüldüğü iki gözlem veri grubundan çıkarılmıştır. Böylece katılımcı sayısı 397'den 395'e düşmüş ve istatistiksel işlemler 395 öğrenci ile gerçekleştirilerek çok değişkenli normallik varsayımı karşılanmıştır. Ayrıca veri setindeki +1.5 ile -1.5 aralığındaki çarpıklık değerlerinin, normal bir dağılım için kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu çalışmada yordayıcı ve bağımlı değişkenlerin çarpıklık (skewness) değerlerinin-

1.02 ile +1.32 arasında ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -0.32 ile +0.96 arasında yer aldığı görülmüştür. Çalışmada verilerin doğrusallık varsayımını karşılama durumu, yordayıcı değişken (değerler) ile bağımlı değişkenlerin (sosyal dışlanma ve akran baskısı) toplu saçılma diyagramı incelenmiş ve oluşturulan saçılma diyagramlarına göre doğrusal bir ilişkinin betimlendiği görülmüştür. Çoklu bağlantı probleminin (multicollinearity) olmaması, karşılanması gereken diğer bir varsayımdır. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler yüksek düzeyde ($r > 0.90$) olduğunda çoklu bağlantı probleminin söz edilebilir. Çoklu bağlantı probleminin varlığı; bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerleri, varyans artış faktörleri (VIF) ve tolerans değerlerinin (TV) incelenmesi ile hesaplanabilir. VIF değerinin 10'dan düşük olması ve TV .10'dan büyük olması, çoklu bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2019; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Bu çalışmada bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerleri 0.08 ile 0.78 arasında değişmektedir. Değişkenlerin VIF değerleri 1.33 -4.19 arasında; TV değerleri 0.23- 0.75 arasında yer aldığı görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda çoklu regresyon analizi için gerekli varsayımların karşılandığını görülmüştür.

BULGULAR

Bu kısımda araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen analiz sonuçlarına yer verilmiştir ve elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Lise öğrencilerinin değer yönelimleri, sosyal dışlanma ve akran baskısı puanlarına ilişkin Pearson çarpım momentler korelasyon değerleri, aritmetik ortalama, standart sapma, skewness, kurtosis değerleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayıları, aritmetik ortalama, standart sapma, skewnes ve kurtosis değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 ESDÖ	1											
2 ABÖ	.341**	1										
3 Güç	-.085	.012	1									
4 Başarı	-.367**	-.378**	.466**	1								
5 Hazcılık	-.030	.170**	.375**	.251**	1							
6 Uyarılma	-.090	.066	.378**	.390**	.421**	1						
7 Öz-yönelim	-.392**	-.461**	.412**	.731**	.235**	.412**	1					
8 Evrenselcilik	-.367**	-.448**	.326**	.707**	.142**	.353**	.712**	1				
9 İyilikseverlik	-.386**	-.392**	.348**	.726**	.140**	.366**	.698**	.782**	1			
10 Gelenek	-.341**	-.300**	.324**	.611**	.150**	.319**	.517**	.640**	.705**	1		
11 Uyum	-.365**	-.474**	.284**	.705**	.084	.243**	.639**	.687**	.765**	.654**	1	
12 Güvenlik	-.350**	-.383**	.390**	.723**	.196**	.345**	.711**	.736**	.756**	.605**	.717**	1
Ortalama	22.53	54.39	20.47	28,99	15.98	16.28	29.86	52.64	53.02	31.87	23.02	41.03
Standart Sapma	7.75	19.57	4.77	5.39	4.00	3.44	4.80	8.37	7.89	6.34	4.30	6.45
Çarpıklık	1.04	1.32	-0.40	-1.06	-0.85	-0.55	-0.93	-0.88	-0.96	-0.43	-0.93	-1.02
Basıklık	0.96	0.92	-0.24	0.82	0.19	-0.17	0.05	0.23	0.53	-0.32	0.35	0.54

N= 395, ** p < .01, ESDÖ= Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği, ABÖ= Akran Bakısı Ölçeği

Tablo 2 incelendiğinde, lise öğrencilerin sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki ($r = .341$, $p < .01$) olduğu bulunmuştur. Sosyal dışlanma puanları ile başarı ($r = -.367$, $p < .01$), öz-yönelim ($r = -.392$, $p < .01$), evrenselcilik ($r = -.367$, $p < .01$), iyilikseverlik ($r = -.386$, $p < .01$), gelenek ($r = -.341$, $p < .01$), uyum ($r = -.365$, $p < .01$) ve güvenlik ($r = -.350$, $p < .01$) değer puanları arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Akran baskısı puanları ile başarı ($r = -.378$, $p < .01$), öz-yönelim ($r = -.461$, $p < .01$), evrenselcilik ($r = -.448$, $p < .01$), iyilikseverlik ($r = -.392$, $p < .01$), gelenek ($r = -.300$, $p < .01$), uyum ($r = -.474$, $p < .01$) ve güvenlik ($r = -.383$, $p < .01$) değer puanları arasında negatif yönde; hazcılık ($r = .170$, $p < .01$) değer puanı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Lise öğrencilerinin sosyal dışlanma puanlarının değer yönelimi değişkenleri tarafından ne düzeyde yordandığına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Sosyal dışlanmanın yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata β	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	42.906	2.785		15.404	.000		
Güç	.181	.089	.111	2.029	.043	-.085	,103
Başarı	-.154	.119	-.107	-1.295	.196	-.367	-,066
Hazcılık	.019	.101	.010	.192	.848	-.030	,010
Uyarılma	.205	.124	.091	1.649	.100	-.090	,084

Değişkenler	B	Standart Hata β	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Öz-yönelim	-.385	.125	-.238	-3.079	.002	-.392	-.155
Evrenselcilik	-.024	.077	-.025	-.307	.759	-.367	-.016
İyilikseverlik	-.087	.091	-.089	-.953	.341	-.386	-.049
Gelenek	-.150	.083	-.122	-1.796	.073	-.341	-.091
Uyum	-.044	.145	-.024	-.305	.760	-.365	-.016
Güvenlik	-.004	.098	-.003	-.038	.970	-.350	-.002

R= .46, R²= .21, Δ R²= .19, F= 10.20, p= .000

Tablo 3 incelendiğinde, SDÖ'de yer alan değerlerin birlikte ele alındığı regresyon modelinin sosyal dışlanma puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %19'unu açıkladığı (R= .46, R²=.21, Δ R²=.19, F= 10.20, p= .000) görülmüştür. Standardize edilmiş regresyon katsayısı (β) ve t-testi sonuçları incelendiğinde, sırasıyla öz-yönelim (β = -.238) ve güç (β = .111) değerlerinin sosyal dışlanma değişkeni üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmüştür. Ancak başarı, hazcılık, uyarılma, evrenselcilik, iyilikseverlik, gelenek, uyum ve güvenlik değerlerinin ise sosyal dışlanma puanları üzerinde anlamlı bir katkıya sahip olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 4. Akran baskısının yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	B	Standart Hata β	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	97,852	6,103		16,034	,000		
Güç	.621	.196	.151	3.173	.002	,012	,160
Başarı	-.220	.260	-.061	-.846	.398	-.378	-.043
Hazcılık	.791	.222	.162	3.556	.000	,170	,179
Uyarılma	1.198	.272	.211	4.402	.000	,066	,219
Öz-yönelim	-1.588	.274	-.390	-5.804	.000	-.461	-.284
Evrenselcilik	-.468	.168	-.200	-2.781	.006	-.448	-.140
İyilikseverlik	.236	.200	.095	1.178	.240	-.392	,060
Gelenek	.020	.183	.006	.109	.913	-.300	,006
Uyum	-1.121	.317	-.246	-3.541	.000	-.474	-.178
Güvenlik	.069	.215	.023	.320	.749	-.383	,016

R= .63, R²= .40, Δ R²= .39, F= 26.09, p= .000

Tablo 4 incelendiğinde, SDÖ'de yer alan değerlerin birlikte ele alındığı regresyon modelinin akran baskısı puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık olarak %39'unu açıkladığı (R= .63, R²= .40, Δ R²= .39, F= 26.09, p= .000) görülmüştür. Standardize edilmiş regresyon katsayısı (β) ve regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, sırasıyla öz-yönelim (β = -.390), uyum (β = -.246), uyarılma (β = .211), evrenselcilik (β = -.200), hazcılık (β = .162) ve güç (β = .151) değerlerinin akran baskısı değişkeni üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak başarı, iyilikseverlik, gelenek ve güvenlik değerlerinin ise akran baskısı puanları üzerinde anlamlı bir katkıya sahip olmadığı görülmüştür.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, olumsuz akran ilişkilerinden olan sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları ile lise öğrencilerinin değer yönelimleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Ancak ergenlerin değer tercihleri ile sosyal dışlanma ve akran baskısı arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak bireylerin değer yönelimleri, onların davranışlarını motive etmekle birlikte akranlarıyla olan sosyal ilişki ve etkileşimlerinde önemli bir role sahip olduğu (Grusec ve Kuczynski, 1997; Roccas ve Sagiv, 2010) ve bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı, kültürü, sos-yal ilişki ve etkileşimleri algılama ve yorumlama biçimlerini etkilediği vurgulanmaktadır (Verplanken ve Holland, 2002). Dolayısıyla ergenlerin değer yönelimlerinin, akranlarıyla olan ilişkilerinde sosyal dışlanma ve akran baskısına maruz kalma deneyimlerini de etkileyebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler görülmüştür. Çalışmanın bağımlı değişkenleri olan sosyal dışlanma ve akran baskısı puanları ile başarı, öz-yönelim, iyilikseverlik, evrenselcilik, gelenek, uyum ve güvenlik değer yönelimleri arasında negatif yönde ve orta düzeyde; akran baskısı puanları ile hazcılık değer yönelimi arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle, lise öğrencilerinin başarı, öz-yönelim, iyilikseverlik, evrenselcilik, gelenek, uyum ve güvenlik değer yönelimleri arttıkça sosyal dışlanma ve akran baskısı puanlarının azaldığı söylenebilir.

Araştırmada lise öğrencilerinin sosyal dışlanma puanlarını yordayan değişkenlerin öz-yönelim ve güç değerleri olduğu ve öz-yönelim değerinin sosyal dışlanmanın en güçlü yordayıcısı olduğu görülmüştür. Ancak başarı, hazcılık, uyarılma, evrenselcilik, iyilikseverlik, gelenek, uyum ve güvenlik değerleri, sosyal dışlanma puanları üzerinde istatistik-sel olarak anlamlı birer yordayıcı değildir. Bu sonuçlardan hareketle, öğrencilerin öz-yönelim puanları arttıkça sosyal dışlanmaya maruz kalma düzeylerinin azaldığı; güç değer yönelimi puanları arttıkça sosyal dışlanma puanlarının da arttığı söylenebilir. Bu çalışmada ayrıca, sırasıyla öz-yönelim,

uyum, uyarılma, evrenselcilik, hazcılık ve güç değerlerinin akran baskısı puanları üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmüştür. Öz-yönelim değerinin hem sosyal dışlanma hem de akran baskısı puanlarının en güçlü yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başarı, iyilikseverlik, gelenek ve güvenlik değerlerinin ise akran baskısı puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir katkıya sahip olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla öğrencilerin öz-yönelim, uyum ve evrenselcilik değer yönelimlerinin akran baskısına maruz kalma düzeylerini azalttığı; ancak uyarılma, hazcılık ve güç değer yönelimlerinin ise akran baskısı puanlarını arttırdığı söylenebilir.

Alanyazında değerler, sosyal dışlanma ve akran baskısı arasındaki ilişkilerin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak değerler, bireylerin davranışlarına ve sosyal ilişkilerdeki davranış biçimlerine yön vermektedir (Roccas ve Sagiv, 2010; Sagiv ve Schwartz, 2000; Schwartz, 2012). Amaca ulaşma yolunda bireyin davranışları motive eden değerler, içinde yaşanılan kültürü, sosyal ilişki ve etkileşimleri algılama ve yorumlama biçimlerini de etkilemektedir (Benish-Weisman, 2015; Schwatz, 2012; Verplanken ve Holland, 2002). Dolayısıyla değer yönelimleri, ergenlerin akranlarıyla olan ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki deneyimlerini algılama ve anlamlandırma biçimlerini (sosyal dışlanma, akran baskısı) etkileyeceği söylenebilir. Ortaokul ve lise öğrencileri örnekleminde yapılan çalışmalarda, siber mağduriyet ile sorumluluk, saygı, hoşgörü (Büyükyıldırım ve Dilmaç, 2015; Metli, 2017), dostluk, barışçıl ve dürüst olma gibi insani değerler arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişkiler bulunmuştur (Büyükyıldırım ve Dilmaç, 2015). Bu çalışmalarda kullanılan İnsani Değerler Ölçeği alt boyutlarından saygı, hoşgörü, barışçı olma gibi değerlerin, mevcut araştırmada kullanılan SDÖ alt boyutlarından evrenselcilik (tüm insanlar için anlayışlı ve hoşgörülü olma, doğa ve insanların esenliğini koruma) ve uyum (başkalarına zarar verebilecek ya da toplumun beklentilerine aykırı olan dürtü ve davranışların sınırlandırılması) değerleriyle yakın anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki çalışmalarda ulaşılan sonuçların bu araştırmanın bulgularıyla kısmen örtüştüğü söylenebilir.

Sosyal dışlanma ve akran baskısına maruz kalma gibi olumsuz akran ilişkileri, ergenlerin iyi oluş ve mutluluk düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ergenlerle yapılan çalışmalarda, sosyal dışlanma ile öznel iyi oluş arasında (Bü-yükcebeci ve Deniz, 2017) ve akran baskısı ile mutluluk düzeyleri arasında negatif yönde ilişkiler bulunmuştur (Sange-etha ve Chetan, 2015). Sagiv ve Schwartz'ın (2000) ergen ve yetişkin örnekleminde gerçekleştirdiği çalışmada öznel iyi oluş ile başarı, öz-yönelim ve uyarılma değerleri arasında pozitif yönde, gelenek değeri arasında ise negatif yönde ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Telef, Uzman ve Ergün'ün (2013) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada başarı, öz-yönelim, hazcılık, evrenselcilik, iyilikseverlik, uyum ve güvenlik değerleri ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunmuş, hazcılık ve evrenselcilik değerlerinin psikolojik iyi oluş değişkeninin üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu vurgulanmıştır. Yukarıdaki çalışmalar değerlendirildiğinde öznel ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile öz-yönelim, uyum ve evrenselcilik değerleri arasındaki ilişkilere yönelik sonuçların bu araştırmanın bulgularıyla kısmen örtüştüğü söylenebilir. Öz-yönelim değeri, bağımsız düşünebilme, kendi davranışlarını seçme ve keşfetme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Sagiv ve Schwartz, 2000, Schartz, 2012). Dolayısıyla öz-yönelim değeri yüksek olan ergenlerin sosyal ilişkilerinde akran baskısı ve sosyal dışlanma gibi olumsuz akran etkileşimlerine daha az maruz kaldığı, daha sağlıklı ve bağımsız sosyal ilişkiler kurabildiği söylenebilir. Uyum ve evrenselcilik değerleri ise diğer insanlarla sağlıklı, anlayışlı ve hoşgörülü ilişkiler kurma, sosyal norm ve beklentilere uygun davranma, gruba uyma gibi kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerine yönelik olarak açıklanmaktadır (Sagiv ve Schwartz, 2000, Schwartz, 2012). Uyum ve evrenselcilik değer yönelimi, akran ilişkilerinde grup kurallarına uyma, grupla birlikte hareket etme ve diğer insanlarla anlayışlı, hoşgörü ve minnettarlığa dayanan sağlıklı ilişkiler kurma yönünde ergenlere motivasyon sağlamaktadır. Bu nedenle uyum ve evrenselcilik puanları yüksek olan ergenlerin sosyal dışlanma ve akran baskısı gibi olumsuz akran ilişkilerine daha az maruz kalabileceği ifade edilebilir. Ancak uyarılma ve hazcılık değerlerine ilişkin sonuçların ise bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmediği görülmektedir. Bu durum, araştırmalardaki değişkenlerin ve örneklem gruplarının farklı olması ile açıklanabilir. Yukarıda bahsedilen araştırmalarda genelde üniversite öğrencileri ve yetişkin örneklem grupları ile çalışılmıştır. Bu çalışmalarda uyarılma ve hazcılık değerlerinin öznel iyi oluşla (Sagiv ve Schwartz, 2000) ve psikolojik iyi oluşla (Telef, Uzman ve Ergün, 2013) pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ancak mevcut çalışmada ise hazcılık ve uyarılma değeri sosyal dışlanma ve akran baskısı ile negatif korelasyon gösterdiği saptanmıştır. Bireyin kendisi için zevk ve doyum arayışı olarak tanımlanan hazcılık değeri, hayatta heyecan ve zevk arayışı olarak tanımlanan uyarılma değeri, diğer insanlarla ilişkilerinden ziyade bireyin kendisiyle ilişkilidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, bireylerin sosyal ilişki ve etkileşimlerinde değer yönelimlerinin önemli rolü bulunmaktadır. Bu çalışmada ergenlerin, akranlarıyla olan ilişkilerinde sosyal dışlanma ve akran baskısı gibi olumsuz akran etkileşimlerine maruz kalmaları ile değer tercihleri ile arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırmadan elde edilen sonuçların değerler, sosyal dışlanma ve akran baskısı arasındaki ilişkileri ve ergenlerin sosyal ilişkilerinde değerlerin rolünü ortaya koyması açısından literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın bulguları, olumlu akran ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik planlanan deneysel çalışmalarda değerlerin de sürece dahil edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarının ergenlere yönelik olarak hazırlanacak değerler eğitimi çalışmalarını, sosyal dışlanma ve akran baskısına yönelik önleyici psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarını destekleyeceği umulmaktadır. Bu araştırmanın sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma lise örnekleminde gerçekleştirildiğinden bulgular yalnızca ergenlerle sınırlıdır. Araştırmanın diğer sınırlılıkları ise, veri toplama sürecinde kesitsel yöntemin kullanılması ve verilerin yalnızca katılımcıların kendi beyanlarına dayanan ölçüm araçları ile toplanmasıdır.

Bu çalışmanın katılımcıları lise öğrencilerinden oluşmaktadır, dolayısıyla sonraki çalışmalarda farklı yaş grubundaki örneklerle de bu ilişkiler test edilerek araştırma sonuçları genelleştirilebilir. Benzer değişkenlerle yapılacak sonraki çalışmalarda, veri toplama sürecinde akran gözlemleri ve ebeveyn değerlendirmelerine de yer verilmesi sayesinde daha objektif bulgulara ulaşılabilir. Son olarak bu çalışmadaki değişkenlerle yapılacak olan boylamsal ve deneysel çalışmalar ile nedensel bulgulara ulaşılabilir.

Etik Standartlara Uyum

Bu çalışmanın verileri 2018 yılında toplanmış ve çalışmanın tüm süreçlerinde 1975 Helsinki Deklarasyonu'nun 2000 yılında revize edilen İnsan Deneyleri Komitesi'nin etik standartlarına uygun davranılmıştır. Çalışmaya katılım için gönüllülük şartı aranmış ve tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, A., Uysal, R. & Akın, Ü. (2016). Ergenler için ostracizm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 895-904.
- Aydın, A. (1999). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Bacanlı, H. (2017). Değer bilinçlendirme yaklaşımı. Konya: Çizgi Kitabevi
- Baş, A., & Dilmaç, B. (2019). Ergenlerin sahip oldukları değerler, öznel iyi oluşları ve sosyal kaygıları arasındaki yordayıcı ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (4): 3685-3697.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117(3), 497 – 529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Baxter, B. (2007). *Moral education in the culturally diverse American public school: Insights from anthropology (Doctoral Dissertation)*. Albany State University, New York.
- Benish-Weisman, M. (2015). *The Interplay between Values and Aggression in Adolescence: A Longitudinal Study*. *Developmental Psychology*. doi: 10.1037/dev0000015
- Beran, T. N., & Violato, C. (2004). A model of childhood perceived peer harassment: Analyses of the Canadian national longitudinal survey of children and youth data. *The Journal of Psychology*, 138(2), 129-148. doi: 10.3200/JRPL.138.2.129-148
- Beyaz, Ş. (2004). *Heyecan arama gereksinimi ve akran baskısının ergenlerin risk alma eğilimleriyle ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büyükbeci, A., & Deniz, M. (2017). Ergenlerde sosyal dışlanma, yalnızlık ve okul öznel iyi oluş: Empatik eğilimin aracılık rolü. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 723-736.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum (25. Basım)*. Ankara: Pegem Yayınları
- Büyükıldırım, İ., & Dilmaç, B. (2015). Siber mağdur olmanın insani değerler ve sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 7-40.
- Clasen, D. R., & Brown, B. B. (1985). The multidimensionality of peer pressure in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 14(6), 451-468.
- Coyne, S. M., Gundersen, N., Nelson, D. A., & Stockdale, L. (2011). Adolescents' prosocial responses to ostracism: An experimental study. *The journal of social psychology*, 151(5), 657-661. <https://doi.org/10.1080/00224545.2010.522625>
- Coşkun, Y., & Kurnaz, A. (2009). İlköğretim öğrencilerinin benlik saygısı ve akran baskısı düzeyi ilişkisi üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 112-129.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları (2. Basım)*. Ankara: Pegem Akademi
- DeRosier, M. E., & Marcus, S. R. (2005). Building friendships and combating bullying: Effectiveness of SS GRIN at one-year follow-up. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34(1), 140-150. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3401_13
- Dixon, R. (2007). Ostracism: one of the many causes of bullying in groups? *Journal of School Violence*, 6(3), 3-26. https://doi.org/10.1300/J202v06n03_02
- Eisenberger, N. I., Jarcho, J. M., Lieberman, M. D., & Naliboff, B. D. (2006). An experimental study of shared sensitivity to physical pain and social rejection. *Pain*, 126(1-3), 132-138. doi: 10.1016/j.pain.2006.06.024
- Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302(5643), 290-292. doi: 10.1126/science.1089134
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*, Norton, New York.
- Gilman, R., Carter-Sowell, A., DeWall, C. N., Adams, R. E., & Carboni, I. (2013). Validation of the ostracism experience scale for adolescents. *Psychological Assessment*, 25(2), 319-330. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0030913>
- Grusec, J. E., & Kuczynski, L. (Der.). (1997). *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*. NY: John Wiley & Sons
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı
- Güngör, İ. H., Ekşi, H., & Arıca, O. T. (2012). Genç yetişkinlerde değer tercihlerinin narsistik kişilik özellikleri yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1271-1290.

- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2011). Moral identity: What is it, how does it develop, and is it linked to moral action?. *Child Development Perspectives*, 5(3), 212-218. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00189.x>
- Hendricks, G., Savahl, S., & Florence, M. (2015). Adolescent peer pressure, leisure boredom, and substance use in low-income Cape Town communities. *Social Behavior and Personality*, 43(1), 99-109. <https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.1.99>
- Horn, S. S.; Daddis, C., & Killen, M. (2008). Peer relationships and social groups: İmlications for moral education. İçinde L. Nucci, D. Narvez (Ed.), *Handbook Of Moral and Character Education* (s, 267-287), New York: Routledge
- Kapıkıran, N. A., & Fiyakalı, C. (2005), Lise öğrencilerinde akran baskısı ve problem çözme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18), 11-17
- Karalar, R., & Kiracı, H. (2010). Bireysel değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik öğretmenler üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 79-106.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri. (21. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Kıran -Esen, B. (2002). Akran baskısı düzeyi farklı olan öğrencilerin risk alma, sigara içme davranışı ve okul başarılarının incelenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kıran-Esen, B. (2003). Akran Baskısı Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi* 2(3), 65-76
- Kulaksızoğlu, A. (2015). *Ergenlik psikolojisi*. (17. Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuşdil, M., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer tercih yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences*, 43(5), 1185-1197.
- Leets, L., & Sunwolf. (2005). Adolescent rules for social exclusion: when is it fair to exclude someone else?. *Journal of Moral Education*, 34(3), 343-362. <https://doi.org/10.1080/03057240500211618>
- Menesini, E., Nocentini, A., & Camodeca, M. (2013). Morality, values, traditional bullying, and cyberbullying in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*, 31(1), 1-14. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.2011.02066.x>
- Metli, G. (2017). Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve insani değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Morgan, C. T. (2015). *Psikolojiye giriş* (13. baskı). R. Eski & S. Karakaş (Çev.). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behavior among US youth: Prevalence and association with psychological adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Cole, E., & Cerniglia, L. (2013). Moral dilemma in adolescence: The role of values, prosocial moral reasoning and moral disengagement in helping decision making. *European Journal of Developmental Psychology*, 10(2), 190-205. <https://doi.org/10.1080/17405629.2012.759099>
- Padilla-Walker, L. M., & Carlo, G. (2007). Personal Values as a Mediator Between Parent and Peer Expectations and Adolescent Behaviors. *Journal of Family Psychology*, 2(3), 538-541. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.3.538>
- Pearl, R., Bryan, T., & Herzog, A. (1990). Resisting or acquiescing to peer pressure to engage in misconduct: Adolescents' expectations of probable consequences. *Journal of Youth and Adolescence*, 19(1), 43-55.
- Prinstein, M. J., Brechwald, W. A., & Cohen, G. L. (2011). Susceptibility to peer influence: Using a performance-based measure to identify adolescent males at heightened risk for deviant peer socialization. *Developmental Psychology*, 47(4), 1167. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0023274>
- Roccas, S., & Sagiv, L. (2010). Personal values and behavior: Taking the cultural context into account. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(1), 30-41. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00234.x>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. NY: Free Press.
- Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 177-198.
- Sangeetha, V., & Chetan, S. V. (2015). Happiness and peer pressure among adolescents. *Indian Journal of Positive Psychology*, 6(1), 103-105
- Santrock, J. W. (2003). *Adolescence* (9th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Santor, D.A., Messervey, D. & Kusumakar, V. (2000), Measuring peer pressure popularity and conformity in adolescent boys and girls. Prediction school performance. *Sexual attitudes and substance abuse. Journal of Youth and Adolescence*, 29(2),163-182.
- Sarı, M., Sarı, S., & Ötünç, M. S. (2008). İlköğretim öğrencilerinin demokratik değerlere bağlılıkları ve çatışma çözümü becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(1), 161-192.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz Theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 11. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Sebastian, C., Viding, E., Williams, K. D., & Blakemore, S. J. (2010). Social brain development and the affective consequences of ostracism in adolescence. *Brain and Cognition*, 72, 134- 145. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.06.008>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Telef, B. B., Uzman, E., & Ergün, E. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 1297-1307.

- Sullivan, T. N., Farrell, A. D., & Kliewer, W. (2006). Peer victimization in early adolescence: Association between physical and relational victimization and drug use, aggression, and delinquent behaviors among urban middle school students. *Development and Psychopathology*, 18, 119-137. doi: 10.1017/S095457940606007X
- Williams K. D. (2011). The pain of exclusion. *Scientific American Mind*, 23(6), 30–38.
- Williams, K. D. (2007a). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.
- Williams, K. D. (2007b). Ostracism: The kiss of social death. *Social and Personal Psychology Compass*, 1(1), 236–247. doi:10.1111/ j.1751-9004.2007.00004x
- Williams, K. D., & Nida, S. A. (2009). Is ostracism worse than bullying. İçinde M. J. Harris (Ed.) *Bullying, rejection, and peer victimization: A social cognitive neuroscience perspective*, (s., 279-296), New York: Springer Publishing Company
- Verplanken, B., & Holland, R. W. (2002). Motivated decision making: effects of activation and self-centrality of values on choices and behavior. *Journal of personality and social psychology*, 82(3), 434 – 447. doi: 10.1037//0022-3514.82.3.434
- Yıldırım, M. (2007). Şiddete başvuran ve başvurmeyen ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve akran baskısı düzeyleri açısından incelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Zimmer-Gembeck, M. J., & Collins, W. A. (2003). Autonomy development during adolescence. İçinde G. R. Adams & M. Berzonsky (Eds.), *Handbook of Adolescence* (s.. 175-204). Oxford: Blackwell